

RECENZJE

Paulina Jabłońska, *Historical and legal determinants of religious freedom of minors in Poland*, Warszawa : Wydawnictwo Naukowe UKSW 2024, 448 s.

Opiniowana monografia dotyczy doniosłego nie tylko prawnie, ale przede wszystkim społecznie, zagadnienia wolności sumienia i wyznania osoby małoletniej. Wolność ta, będąca współcześnie jednym z podstawowych praw człowieka, której źródeł dzisiejsze prawo upatruje w przyrodzonej godności osoby ludzkiej, w odniesieniu do małoletnich w ciągu wieków podlegała większej reglamentacji niż wobec osób dorosłych. Dlatego też wybór tematu należy uznać za trafny – prześledzenie drogi do dzisiejszego ukształtowania wolności religijnej osoby małoletniej począwszy od okresu dwudziestolecia międzywojennego aż po czasy współczesne, pozwala zrozumieć, jak zmieniało się postrzeganie zarówno wolności sumienia i wyznania jak i osoby małoletniej w przeciągu ostatnich stu lat niepodległej Polski. Zakres temporalny pracy zamyka się w ciągu blisko ostatniego 100-lecia, czyli od odzyskania przez Polskę niepodległości w 1918 roku, a kończy się na wprowadzeniu w życie przez nasz kraj w 2015 roku postanowień stambulskiej konwencji antyprzemocowej uchwalonej przez Radę Europy w 2014 roku. Ramy czasowe badanej instytucji są bardzo rozległe, dotyczą w zasadzie trzech różnych ustrojowo rozwiązań prawnych w dziejach naszego państwa. Dodatkowej analizie autorka poddaje prawo kanoniczne dominującego demograficznie i historycznie w naszym kraju Kościoła katolickiego. Stąd też przedstawiona monografia ma charakter wybitnie prawnoporównawczy, z mocnym i obszernym akcentem na wątki historyczno-prawne z zakresu prawa wyznaniowego. Publikacja posiada liczne wątki interdyscyplinarne, bowiem obejmuje nie tylko rozważania prawne dotyczące wolności religijnej małoletniego, ale także z szeroko ujętej pedagogiki, a nawet filozofii i teologii katolickiej; są tu treści z prawa polskiego ale i obcego, głównie zachodnioeuropejskiego i amerykańskiego. Przedstawiona mi do opinii publikacja jest

przepełniona treściami analitycznymi obowiązujących rozwiązań prawnych, czyli rozważaniami na poziomie normatywnym. Pani Paulina Jabłońska w swojej monografii stawia ciekawe pytania badawcze o różnym stopniu szczegółowości, jedne z nich dotyczą kwestii polityczno-ustrojowych, a inne praw małoletniego z punktu widzenia jego rodzica (opiekuna prawnego) lub samego małoletniego. Podstawowe pytanie, które zadaje autorka, dotyczy wolności sumienia osoby małoletniej jako koncepcji znajdującej akceptację w świetle analizowanego stanu prawnego oraz docieka, czy ta akceptacja była obecna w każdym z analizowanych okresów historycznych. Jest to chyba największa wartość naukowa tej monografii i nowość w stanie literatury polskiej. Autorkę interesowało szereg spraw bardziej szczegółowych. Dlatego zadaje kolejne pytania badawcze, m.in. czy wolność małoletniego (dziecka) była wartością dostrzeganą i akceptowaną w systemach prawa świeckiego oraz w prawie kanonicznym Kościoła katolickiego? Czy sposób określenia, zawartość i granice wolności małoletniego w zakresie swobody wyboru przekonań był i jest procesem dynamicznym, podlegającym w ciągu dziejów ewolucji wynikającej ze zmian w postrzeganiu roli, pozycji dziecka, a także postrzegania i akceptacji dla praw człowieka *in genere*, procesów socjologicznych zachodzących w danej społeczności, a także z uwagi na aksjologiczne podstawy polityki państwa i szereg innych? Dobór tematu pracy należy uznać za trafny i niezwykle potrzebny z uwagi na to, że brakowało tego typu pracy w literaturze polskiego prawa wyznaniowego i jego historii z okresu powojennego.

Monografia składa się ze wstępu poprzedzonego wykazem skrótów, sześciu rozdziałów merytorycznych oraz zakończenia. Trzy pierwsze rozdziały mają charakter wprowadzający i dotyczą rozwoju idei wolności sumienia i wyznania w ujęciu historycznym (rozdział 1) oraz rozwoju postrzegania osoby małoletniej z perspektywy historycznej (rozdział 2). Rozdział trzeci, zamykający część wprowadzającą rozprawy, dotyczy omówienia położenia prawnego osoby małoletniej w ciągu wieków. Trzy wspomniane rozdziały stanowią blisko 1/3 całej rozprawy, licząc 130 stron. W rozdziale czwartym omówiona została pozycja prawna osoby małoletniej w okresie międzywojennym (1918–1939), rozdział piąty odnosi się do Polski Ludowej, a ostatni, szósty, do czasów współczesnych od 1989 roku. Przedstawiona do recenzji monografia jest dopracowana pod względem językowym, stylistycznym i gramatycznym.

Pani Paulina Jabłońska posłużyła się w pracy metodą analizy aktów prawnych oraz metodą historyczno-prawną, którą wykorzystwała do opisu

ewolucji pojmowania wolności sumienia i wyznania w ogólności i w odniesieniu do osób małoletnich. W pewnym zakresie zastosowana została także metoda socjologiczna pozwalająca na spojrzenie na działanie prawa w praktyce. Co do zasady w recenzowanej monografii została wykorzystana właściwa dla nauk prawnych metoda analityczna i dogmatyczna. Niemniej w rozdziale pierwszym i drugim wyraźnie dominuje metoda historyczno-prawna, a to dla ukazania etapów kształtowania się prawa do wolności religijnej osoby małoletniej w Polsce w ostatnim stuleciu. Dotyczy to zarówno okresu międzywojennego, gdzie istniał wyraźny wpływ rozwiązań pozaborczych, jak i okresu tzw. Polski Ludowej (1944–1989), gdzie istniał wyraźny wpływ rozwiązań polityczno-prawnych Związku Sowieckiego. Dobór tej metody był konieczny, bo pani Jabłońska w swoich rozważaniach sięga do czasów prawa zaborczego obowiązującego w II RP i dalej omawia też rodzime prawo Polski międzywojennej. Obrane przez autorkę metody stwarzają możliwość szerokiego i wielopłaszczyznowego spojrzenia na stosunkowo długi, bo prawie wiekowy okres obowiązywania różnych aktów prawnych oraz zmiennego i różnorodnego orzecznictwa. Godnym pochwały jest odniesienie się do metod prawno-porównawczych w obrębie kultury prawnej wybranych narodów europejskich, ale także amerykańskich. Zatem dobór metod badawczych autorki jest właściwy i zasługuje na pozytywną ocenę.

Wstęp autorka rozpoczęła od wyjaśnienia motywów wyboru tematu monografii, celu publikacji, przedmiotu prowadzonych badań, a także przedstawiła hipotezy badawcze. We wstępie do monografii pisze: „Status prawny małoletnich w świetle ustaw wyznaniowych był regulowany w zróżnicowany sposób w poszczególnych okresach objętych badaniami. Stąd, w mojej ocenie, podjęcie próby kompilacji wiadomości na powyższy temat jest zagadnieniem o istotnym znaczeniu” (s. 10). Publikacja nie stanowi wyłącznie kompilacji informacji, które są już znane i opublikowane, ale dowodzi, że autorka sama potrafi opanować i opracować materiał źródłowy i wysnuć z niego wnioski. Celem publikacji jest weryfikacja stawianych hipotez, a analiza prowadzi do wniosków, które potwierdzają stawianą tezę.

Monografia została oparta na szerokiej bazie źródłowej i bibliograficznej. Autorka wykorzystwała w publikacji przeszło 650 monografii i artykułów, odniosła się do przeszło 200 aktów prawnych oraz ponad 50 orzeczeń sądów polskich i obcych, wykorzystwała informacje pochodzące z 69 stron internetowych i kilku sygnatur akt zgromadzonych w Archiwum

Akt Nowych w Warszawie. Ponieważ pani Paulina Jabłońska, jak wskazała we wstępie, chciała odnieść się do praktyki, w publikacji uwzględniła orzeczenia. Należy podkreślić, że autorka opierała się na literaturze o szerokim przekroju czasowym, sięgając także do najnowszych publikacji dotyczących omawianego zagadnienia. W tym miejscu należy pochwalić panią Paulinę Jabłońską, że podjęła się napisania publikacji pionierskiej, ponieważ nikt z badaczy dotychczas nie zajmował się kwestią swobody wyznaniowej osoby małoletniej w Polsce w latach 1918–2015. Zatem recenzowana praca jest pierwszym tego typu opracowaniem monograficznym w literaturze polskiej.

Lektura publikacji skłania do wniosku, że spośród prezentowanych w niej zagadnień wolność religijna małoletniego jest pierwszoplanowa. Autorka szeroko opisuje treści ściśle związane z tematem głównym, jak uznawanie związków wyznaniowych, wiek ponoszenia odpowiedzialności karnej, charakteryzuje mniejszości wyznaniowe. Bardzo cenne są podsumowania, które wieńczą każdy rozdział. Atutem publikacji jest wyeksponowanie tytułowej wolności sumienia i wyznania osoby małoletniej pośród rozważań, które tylko ogólnie dotyczą zagadnienia wolności sumienia i wyznania. Właściwie rozwiniętym wątkiem, skądinąd bardzo istotnym, jest problematyka związana z nauką i nauczaniem religii w szkole. Szkoda tylko, że *gros* rozważań dotyczy ogólnie prawa oświatowego. A wolność sumienia i religii osoby małoletniej ujawnia się także w przynależności do organizacji prowadzonych przez wspólnoty religijne, w możliwości uczęszczania do niższych seminariów duchownych czy korzystania z pomocy kościelnych organizacji dobroczynnych. Autorka w poszczególnych rozdziałach skupia się na przedstawieniu tego, co jest dostępne w literaturze na dany temat, a w podsumowaniu i zakończeniu publikacji widoczne są wnioski, przemyślenia i własne analizy autorki. Same rozdziały stanowią całkowicie wystarczający materiał, widoczny jest pełny logiczny wywód naukowy. Bardzo interesujący jest fragment pracy poświęcony prezentacji warunków przyjęcia osób małoletnich w poczet członków nierzymskokatolickich kościołów i związków wyznaniowych. Aby pełniej wykorzystać to zagadnienie, które tak naprawdę powinno stanowić jedno z podstawowych w pracy, z uwagi na to, że bezpośrednio wiąże się z wolnością sumienia i wyznania osób małoletnich, autorka mogła zestawić, np. w formie tabelarycznej kościoły i związki wyznaniowe o uregulowanej w Polsce sytuacji prawnej i przedstawić, jakie stawiają wymogi uzyskania członkostwa przez dzieci. Autorka zasygnalizowała trudności w dostępie do statutów mniejszościowych wspólnot religijnych (s. 382), ale w 2014 roku

ukazała się publikacja: R. Brożyniak, M. Winiarczyk-Kossakowska *Mniejszości wyznaniowe w Polsce. Prawo wewnętrzne (statutowe)*, Warszawa 2014, która obejmuje statuty wspólnot religijnych wpisanych do Rejestru kościołów i innych związków wyznaniowych.

Należy przyznać, że początkowe rozdziały pomimo niekiedy zbyt drobiazgowego opisu, są interesujące i pozwalają prześledzić źródła dzisiejszej sytuacji prawnej małoletniego i zrozumieć, co miało wpływ na zmiany, jakie zaszły w pojmowaniu praw i wolności dzieci. Przeprowadzona w opiniowanej monografii analiza zarówno aktów prawnych, jak i w mniejszym stopniu, praktyki stosowania prawa przede wszystkim w formie orzeczeń sądowych, pozwoliła autorce na sformułowanie wniosku o ewoluowaniu w czasie zakresu wolności sumienia i wyznania przyznawanego osobom małoletnim.

Pani Paulina Jabłońska połączyła rozważania natury socjologicznej i prawnej z dobrym skutkiem dla omawianego zagadnienia. Sięgnięcie do źródeł historycznych, do początków chrześcijaństwa, pozwoliło na stwierdzenie, że pełne uznanie wolności religijnej nastąpiło dopiero po II wojnie światowej, a wolność religijna osób małoletnich w latach 1918–2015 ewoluując, stała się pochodną uznania pozycji dziecka i praw człowieka. Autorka stwierdziła także, że instytucje, których rolą jest zagwarantowanie realizacji wolności religijnej w ciągu badanego czasu spełniały swoje zadanie skutecznie. Równocześnie podniosła, że ewentualny brak efektywności w ochronie wolności sumienia i religii przez jednostki jest w pewnym stopniu wynikiem niskiej świadomości prawnej.

Opiniowana publikacja ma wartość naukową i może być traktowana jako swoiste kompendium wiedzy i źródło poznania zakresu swobód wyznaniowych osoby małoletniej w Polsce. Monografia ma charakter źródłowo-normatywny i jest podparta wyselekcjonowaną literaturą. Zarówno tekst właściwy publikacji, jak i przypisy stanowią bardzo ciekawą literaturę, z której emanuje chęć badawcza. Monografia jest dziełem własnym autorki, nie stwierdzam niedozwolonych zapożyczeń cudzych tekstów lub innych tego typu uchybień.

Na zakończenie chciałbym podkreślić, że publikacja pani Pauliny Jabłońskiej zasługuje na uwagę. Tej pozytywnej oceny nie umniejszają wcale podniesione w toku niniejszej recenzji uwagi krytyczne lub polemiczne. Zdarza się, że autorka „okrasza” swoje wywody cytatami z akt sądowych i robi to dość umiejętnie. Lektura recenzowanej monografii dowodzi, że autorka potrafi stawiać prawidłowe pytania badawcze i umie na te pytania znaleźć prawidłową odpowiedź.

W mojej ocenie publikacja stanowi samodzielne i oryginalne rozwiązanie kilku problemów naukowych. W pewien sposób wzbogaca stan badań nad polskim prawem wyznaniowym i jego dwudziestowieczną historią.

Waldemar Cisko
Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie
<https://orcid.org/0000-0003-1525-0945>
e-mail: w.cislo@uksw.edu.pl

* * *

Paulina Jabłońska, *Wolność religijna jako prawo osób osadzonych w zakładach penitencjarnych*, Warszawa : Wydawnictwo Naukowe UKSW 2024, 342 s.

Przez wieki w myśli i nauczaniu Kościoła rozwijała się refleksja nad wolnością religijną człowieka. Pojawiały się wciąż nowe pytania antropologiczne, polityczne i teologiczne ściśle związane z kwestią wolności religijnej. Wybrzmiewają one także w nauczaniu ostatnich papieży. Dla Pawła VI prawo do wolności religijnej jest związane z prawdą o osobie ludzkiej. Prawda o człowieku ujawnia się, gdy dąży on do przekroczenia granic doczesności, w kierunku uznania, że jest stworzony przez Boga. Godność człowieka polega właśnie na odpowiadaniu na prawdę imperatywów moralnych i na dialogu z innymi. Jan Paweł II potwierdza, że wolność religijna, będąca fundamentem wszystkich innych wolności, jest niezbywalnym wymogiem godności każdej osoby. Nie jest ona prawem pośród innych, ale „jest podstawą i gwarancją wszystkich swobód, które zapewniają dobro wspólne ludzi i ludów”¹. Prawo to jest kamieniem węgielnym struktury praw człowieka, dlatego wolność religijna musi być uznana i usankcjonowana jako prawo obywatelskie; jest ona nieodłącznym elementem prawdziwej demokracji, jest konieczną gwarancją życia, sprawiedliwości, prawdy, pokoju i misji chrześcijan w ich wspólnocie².

Syntezę myśli papieża Benedykta XVI na temat wolności religijnej można znaleźć w jego orędziu na Światowy Dzień Pokoju w 2011 r. Papież poucza w nim, że prawo do wolności religijnej opiera się na godności osoby ludzkiej w takiej mierze, w jakiej jest ona istotą duchową, relacyjną i otwartą na

¹ Jan Paweł II, Encyklika *Redemptoris missio* (7 XII 1990), w: tenże, *Encykliki Ojca Świętego Jana Pawła II*, Kraków 2007, n. 39.

² Por. tamże, numery 12b-c, 17f-i.